
Stanovisko Univerzity Karlovy k "Návrhu reformy výzkumu, vývoje a inovací v České republice"

Stanovisko Univerzity Karlovy k "Návrhu reformy výzkumu, vývoje a inovací v České republice"

(datován 8. února 2008 č.j. 02245/08-RVV)

I.

Univerzita Karlova vítá úmysl omezit až zrušit poskytování veřejných prostředků, určených na VaV, institucím, které konzistentně nejsou schopny doložit výsledky kvalifikovatelné jako výsledky VaV (resp. poskytovatelům, kteří takové instituce financují), a to ve prospěch těch institucí (resp. poskytovatelů), kteří konzistentně kvalitní vědecké výsledky vykazují. UK rovněž v principu vítá úmysl posílit výkonové parametry ve financování VaV, i když důrazně upozorňuje, že nezbytná a z hlediska dosažení cíle kritická kvantifikace množství a významu výsledků je vzhledem k enormní heterogenitě typů výstupů mezi vědními obory mimořádně obtížná a v předloženém materiálu nedostatečně řešená.

II.

Univerzita Karlova uvádí k návrhu následující zásadní připomínky:

1. Jasně deklarovaným cílem reformy musí být příprava podmínek pro závazné razantní zvýšení veřejných výdajů na VaV, mimo jiné i v zájmu dosažení cílů Lisabonské strategie. Reforma se zabývá výhradně přesuny kompetencí a změnou pravidel financování a zcela pomíjí klíčovou skutečnost, že všechny země, které znalostní ekonomiku budují skutečně a nikoliv jen proklamací, to dělají především masivním veřejným financováním VaV, za kterým současný stav v ČR významně zaostává. Materiál naopak výslovně uvádí, že reforma nezvýší výdaje na VaV (poslední věta Předkládací zprávy).

2. Návrh nepostihuje zásadní, správně identifikovaný problém inovačního procesu v ČR, tj. nízkou absorpční kapacitu českého průmyslu.

Materiál správně identifikuje jako jednu z hlavních příčin současné nepříznivé situace v oblasti inovací likvidaci průmyslového VaV v českých podnicích v devadesátých letech (Důvodová zpráva ad 2). Důsledky tohoto vývoje však navržená reforma dostatečně nereflektuje. Je iluzorní, že by tuto situaci mělo nějak podstatněji ovlivnit zvýšení počtu členů RVV z řad zástupců průmyslu nebo používání státních prostředků na zvyšování ekonomického přínosu patentů. Za praktické neexistence průmyslového VaV je i otázkou, které instituce bude nově založená Technologická agentura vlastně podporovat. S tím úzce souvisí další v materiálu správně identifikovaný problém, totiž to, že ekonomický přínos z projektů VaV realizovaných v ČR typicky profitují subjekty v jiných zemích (Důvodová zpráva ad 2). To zcela názorně ilustruje, že problém z hlediska dopadu VaV na ekonomiku ČR není primárně na straně schopnosti ekonomicky využitelné know-how generovat, nýbrž spíše ve schopnosti ho v ČR dostatečně pružně a efektivně absorbovat, rozvinout, realizovat a úspěšně uvést na trh. Ani tento esenciální problém není v materiálu řešen.

3. Reforma veřejného financování VaV se musí výslovně přihlásit k principu, že veřejné financování musí směřovat prioritně k základnímu výzkumu, protože ten svou podstatou nemůže být (v drtivé většině) financován ze soukromých zdrojů a přitom vytváří celospolečenskou základnu, bez níž mezinárodně konkurenceschopný aplikovaný výzkum, vývoj a inovace nejsou možné.

Jakkoliv je zcela pochopitelný důraz na inovační aspekt VaV (vzhledem k jeho nynější relativní chabosti ve srovnání s jinými VaV aktivitami) – byť zde reforma se skutečně dlouhodobě efektivním řešením nepřichází (viz výše) – je nepřijatelné, aby se reforma veřejného financování VaV výslovně nehlásila k principu, že veřejné financování musí směřovat prioritně k základnímu výzkumu, protože svou podstatou nemůže být (v drtivé většině) financován ze soukromých zdrojů a přitom vytváří celospolečenskou základnu, bez níž mezinárodně konkurenceschopný aplikovaný výzkum, vývoj a inovace nejsou možné. Naopak inovace a k nim vedoucí vývoj, příp. i část aplikovaného výzkumu, jednoznačně směřují k zvyšování zisku jednotlivých soukromých subjektů. Jejich podpora z veřejných prostředků by tedy měla mít spíše charakter dočasně stimulace veřejností požadovaných nových směrů, nikoliv charakter stálých systémových subvencí, jak je tomu v předloženém materiálu.

Prioritní úlohou státu je identifikace a minimalizace oblastí s tzv. tržním selháním. Tržním selháním se rozumí situace, kdy výsledek působení tržních sil vede k inferiorní alokaci zdrojů. Typickým příkladem je základní výzkum. Jeho výsledky obvykle nevedou k přímým ziskům – a jak autoři, tak investoři z nich nemají dostatečný soukromý efekt. Investice je příliš nejistá a nemá tak zajímavou návratnost. Přitom se celá společnost může (často mnohem později) díky těmto výsledkům rozvíjet rychleji a bohatnout. Taková oblast však nemůže být kvůli tržnímu selhání dostatečně financována soukromými zdroji a zásadní roli zde přebírá veřejné financování. Čím více se vzdalujeme od vědy přes vývoj k inovacím, tím je tento efekt menší. Dobrý patent či inovace znamenají velké zisky, špatné nulový další příjem. Patenty a

inovace mají jasný ekonomický efekt pro firmu, která takové aktivity financuje, a role státu přestává být důležitá (pokud za roli státu nepovažujeme financování neuplatněných patentů). V inovacích může být veřejné financování dokonce až kontraproduktivní, neboť existuje i přirozená snaha soukromého sektoru přenést rizikové aktivity na stát, zatímco případné zisky zůstanou v rukou soukromého investora.

4. Návrh neobsahuje bližší vymezení postupu budoucího dělení veřejné podpory na institucionální a účelovou část a dělení účelové části mezi GAČR a TAČR, ani vymezení odpovědnosti za tato rozhodnutí.

5. Návrh musí garantovat, aby kritéria aplikovaného výzkumu (TAČR) umožňovala podporu projektů z oblasti společenských věd.

6. Navrhované výjimky z obecného pravidla redukce rozpočtových kapitol a z povinnosti soukromého spolufinancování aplikovaného výzkumu nejsou adekvátně zdůvodněny (ad 3.2 a dále např. 3.3.3., 3.3.4, 4.2.2, 6.1.4).

7. Zachování možnosti 100% veřejného financování projektů aplikovaného výzkumu ve zdravotnictví (iniciálně v souhrnné hodnotě minimálně ve výši dosud přidělované prostřednictvím IGA MZ), je nezbytnou nutností. V opačném případě hrozí kolaps aplikovaného výzkumu ve zdravotnictví s dalekosáhlými (i ekonomickými) důsledky na rozvoj zdravotní péče v ČR. Materiál tuto nutnost nijak negarantuje, naopak.

Pro podporu aplikovaného výzkumu ve zdravotnictví je nutná výjimka z povinnosti soukromého spolufinancování. Část aplikovaného výzkumu ve zdravotnictví ovšem může být zaměřena na vývoj např. nových farmak, a zde je požadavek soukromého spolufinancování vcelku na místě. Je však nutno se vši vážností zdůraznit, že v případě, že takový výzkum zahrnuje studii na lidech, hrozí při soukromém spolufinancování vážné nebezpečí, že důležité informace, získané díky osobní obětavosti dobrovolníků vystavených ve studii riziku nebo diskomfortu, nebudou publikovány kvůli konfliktu s obchodními zájmy spolufinancujících partnerů. Jakkoliv lze riziko tohoto nebezpečí v řadě případů omezit (v závislosti na vstřícnosti spolufinancujícího partnera), je důležité, aby se neuzavírala možnost 100% financování z veřejných zdrojů. Druhý zásadní důvod pro zachování možnosti 100% veřejného financování aplikovaného výzkumu v lékařství spočívá v tom, že aplikací v medicíně není v řadě případů konkrétní komerční produkt, nýbrž kvalitativní posun léčebně preventivní péče v zemi. Dobrymi příklady pro ilustraci jsou granty, které umožnily zavedení transplantací jednotlivých orgánů, díky nimž je dnes ČR transplantační velmocí. Z této práce typicky nevychází mnoho špičkových publikací (oprávněně to není jejím cílem) ani komerčně úspěšný produkt či služba, ale je zcela jistě v prioritním veřejném zájmu. Ve svém komplexním dopadu vede i k výrazným pozitivním efektům pro ekonomiku a život společnosti (kratší doba hospitalizace, snižování sdružené morbidit a mortality, zlepšení kvality života,...).

V ČR nejsou známy firmy podnikající ve zdravotnictví, které by podstatnou měrou financovaly zdravotnický výzkum, i když jim to legislativa umožňuje.

Z hlediska zdravotnického VaV je ostatně problematické i institucionální financování, v němž vysokou hodnotu mají získané patenty. Ve zdravotnictví není u většiny nových poznatků možná patentovatelnost (brání jí legislativa evropská, světová i samotný legislativní rámec v ČR).

Je třeba zdůraznit, že klinický výzkum patří podle standardně světově uznávaných kritérií (i podle zprávy RVV) do trojice mezinárodně neúspěšnějších oborů VaV v ČR. Navrhovaná změna přinese vážná rizika s dopadem na rozvoj i na samotnou existenci aplikovaného výzkumu ve zdravotnictví. Přitom tento výzkum podmiňuje výuku magisterských a doktorských programů ve zdravotnictví v moderním smyslu, a tedy dlouhodobou udržitelnost kvality zdravotnické péče. Z mezinárodních studií provedených v řadě oborů vyplývá, že nemocnost i úmrtnost na řadu nemocí, například na leukémie, karcinom prsu či plic, akutní infarkt myokardu či komplikace diabetu je významně nižší, pokud jsou diagnostické a léčebné výkony konány na pracovištích s kvalitním lékařským výzkumem. Lékařská pracoviště univerzit se zásadně podílejí na tom, že máme nejnižší novorozeneckou úmrtnost na světě, dále úmrtnost na akutní infarkt myokardu klesla za posledních deset let téměř o deset procent, v posledních patnácti letech se staly prakticky vyléčitelnými takové nemoci jako některé formy dětských leukemií, Hodgkinův lymfom a že patříme i v léčbě diabetu k světově uznávaným zemím. Také díky tomu se prodloužila délka života českých mužů a žen za posledních osmnáct let o neuvěřitelných 6 – 7 let. Klinický výzkum s navazující klinickou praxí tak přispívá k významnému zlepšení života českých občanů. S touto zásadní hodnotou z hlediska života celé společnosti je nepřijatelné hazardovat.

8. Prostředky poskytované formou tzv. „specifického výzkumu“ musí být zachovány jako součást institucionálního financování veřejných vysokých škol a jejich výše by měla být minimálně zdvojnásobena. Zrušení stávající formy specifického výzkumu je kategoricky nepřijatelné.

Převedení podpory výzkumu bezprostředně spojeného se vzděláváním, na němž se podílejí studenti (8.2.1), z institucionální na účelovou formu jde zcela proti všem současným trendům terciárního vzdělávání v rozvinutém (i rozvíjejícím se) světě. Zjevně implicitně vychází z předpokladu (a zpětně vytváří stav), kdy vědecká práce spojená se vzděláváním je jakýmsi neobligatorním přídatkem terciárního vzdělávání. Návrh předpokládá, že by např. mohl existovat stav, kdy je VŠ v řádném akreditačním procesu shledána hodnou udělení akreditace zejména magisterských a doktorských studijních programů, a přitom není Grantovou agenturou shledána hodnou udělení veřejné podpory vědecké práce s takovým vzděláváním spojené. V tom je zásadní rozpor, protože do jisté míry už bakalářské, ale rozhodně magisterské a doktorské vzdělávání musí podle jednoznačného mezinárodního konsensu být inherentně spojeno s výzkumnou prací. Ověření schopnosti toto zajistit je podstatou akreditační procedury. Tak, jako získání akreditace zakládá pro VVŠ nárok na získání příspěvku ze státního rozpočtu na výukové aktivity, musí zakládat i nárok na příspěvek na uskutečňování vědecké práce, která je součástí daného studijního programu. Prostředky nyní poskytované formou tzv. „specifického výzkumu“ musí být zachovány (a rozvíjeny) jako součást institucionálního financování klíčové činnosti VVŠ. Je zcela na místě důrazně připomenout, že specifický výzkum vznikl oddělením jisté části prostředků určených původně na vzdělávací činnost VŠ.

Návrh řadí převedení podpory výzkumu bezprostředně spojeného se vzděláváním, na němž se podílejí studenti, z institucionální na účelovou formu mezi opatření k zajištění odborníků pro VaVal. Nijak však neargumentuje, proč by k tomu mělo přispět. Ve skutečnosti lze důvodně čekat spíše opačný efekt (viz výše). Je třeba zdůraznit, že pro zvýšení počtu kvalitních odborníků pro VaVal jsou podstatné nejen doktorské programy, ale i kvalitní absolventi oborů magisterských, kteří už mají solidní zkušenost s vědeckou prací.

Daný návrh navíc v tomto bodě jde přímo proti cíli reformy č. 1 – ve skutečnosti povede ke zbytečnému a kontraproduktivnímu zvýšení administrativní náročnosti. Povede také k neakceptovatelnému faktickému omezení finanční autonomie VŠ tím, že zredukuje možnost strategického rozhodování VŠ o alokaci těchto prostředků (např. na UK existence vnitřní grantové agentury financující studentský výzkum soutěžním způsobem).

Není jasné, na jakých premisách je opřena argumentace tohoto bodu v Důvodové zprávě. Jde proti úmyslu reformy zjednodušit systém podpory a udělat ho flexibilnějším. Světově konkurenceschopné instituce nemívají příjmové zdroje tímto způsobem svázané.

Nad rámec důrazného odmítnutí tohoto bodu návrhu lze uvést, že z materiálu není navíc zřejmé, zda by o podporu měl žádat každý jednotlivý student pro svůj konkrétní projekt po dobu studia, anebo – jak naznačují ústní informace od jednotlivých členů RVV – vzdělávající instituce pro všechny své studenty po nějaké období. V prvním případě by účelové (=projektové) financování bylo odpovídající formou, ale znamenalo by obrovské zvýšení byrokratické zátěže (proti cílům reformy). Navíc je obtížně představitelné, že by např. magisterští studenti za 2 roky svého studia mohli připravit projekt, čekat na jeho vyhodnocení a udělení grantu a odvést za něj smysluplnou práci. Pro alternativu, kdy by prostředky dostávala vzdělávající instituce, je projektové financování nevhodné, jedná se o zcela typicky průběžnou, trvalou činnost, která nenaplnuje žádné určující znaky projektu a naopak patří k jádru stálé činnosti instituce a jako taková by měla zásadně být financována institucionálně.

9. Navržený mechanismus institucionálního financování bude v dlouhodobém horizontu znamenat ohrožení celých vědních oborů. Tento mechanismus je též neakceptovatelný bez současného předložení návrhu principů korektní, profesionálně zpravované a v mezinárodním měřítku obhajitelné metodiky hodnocení výsledků výzkumu a vývoje.

Navržený mechanismus institucionálního financování je ve skutečnosti založen na pozitivní zpětné vazbě a vzhledem k relativnímu posuzování institucí mezi sebou povede posléze k eliminaci všech výzkumných institucí kromě jediné nejlepší (prakticky maximálně několika velmi málo nejlepších). I kdyby tento extrémní výsledek byl tlumen zásahy podle 3.2. odst. 1 (což rozhodně není ideální způsob korekce), stále hrozí likvidace celých vědních oborů, které (zčásti v důsledku inherentní nedokonalosti kvantifikace hodnocení) sice třeba nejsou v ČR nejspičkovější, ale ještě jsou dostatečně kvalitní, s růstovým potenciálem a významem pro jejich provozování v ČR. K posouzení by každopádně mělo být předloženo namodelování budoucího chování systému.

10. Možnost úpravy rozdělení prostředků v rámci rezortů by měla být relativně omezena. Je obtížně představitelné, aby překročila hranici 20% (Ad 3.2 odst. 1 a 5).

11. Výrazné posílení pravomocí Rady vlády pro výzkum a vývoj, její institucionalizace a navrhované složení jsou nepřijatelné (Ad 4.1.1).

Jedním z podstatných aspektů reformy je institucionalizace a výrazné posílení pravomocí RVV. Za logické lze považovat navrhované rozšíření působnosti na oblast inovací. Navrhované změny ale zásadně mění RVV z expertního poradního orgánu vlády na exekutivní orgán státní moci, v některých aspektech prakticky na úrovni ministerstva. Užitečnost této změny ve prospěch splnění cílů reformy není adekvátně zdůvodněna, otázky zejména vyvolává reformou nastolená absence nezávislého expertního poradního orgánu (RVV jím de facto přestane být). S tím úzce souvisí i v návrhu neřešená otázka jmenování a odvolání členů rady. Souvisí s tím také z materiálu zřejmý výrazný nárůst jejího aparátu a dramatické navýšení (už dnes nemalé) pracovní zátěže členů rady. To vyvolává otázku složení rady – pravděpodobně bude muset jít o pracovníky téměř výhradně se věnující jen činnosti rady. Nepůjde tedy o aktivní vědce, resp. představitele vědeckých nebo s VaV spolupracujících institucí. Nebude možné, aby nadále šlo o čestnou funkci bez osobní odpovědnosti. Právní subjektivita rady včetně jejího příkladmo zmíněného typu vzbuzuje vzhledem k absenci konkrétního řešení zásadní pochybnosti.

Problematické je i navrhované složení rady v tom smyslu, že by dále kleslo zastoupení aktivních významných výzkumníků a představitelů jejich institucí. Naopak výrazné zastoupení představitelů průmyslu vzbuzuje otázky v kontextu materiálem uváděné absence průmyslového výzkumu. Navrhujeme např. ke zvážení, zda by vzhledem ke specifickým a celospolečenským dopadům mezinárodně úspěšného klinického výzkumu neměl být povinně zastoupen tento obor.

Navíc lze konstatovat, že návrh neobsahuje bližší specifikaci a důvod vzniku „reprezentace aplikovaného VaV“, resp. „Asociace výzkumných organizací“ (přičemž tyto dva zřetelně velmi odlišné pojmy jsou použity způsobem, který implikuje jejich vzájemnou alespoň částečnou zaměnitelnost). S jejich ustanovením ze zákona nelze bez dalšího souhlasit.

12. Projekty by měly být zásadně hodnoceny výlučně podle kvality, nikoliv preferovány podle přítomnosti podnikatelského subjektu nebo podle velikosti týmu anebo podle věkového složení (Ad 6.2. odst. 2 a 5).

V některých oborech by bylo vědecky nesmyslné administrativně vylučovat možnost financovat projekty jednotlivců. Případné problémy uváděné v důvodové zprávě by měli řešit příslušní poskytovatelé. Ustanovení jde proti úmyslu reformy zpružnit podporu VaV. Jde i proti současným úspěšným evropským proudům – srv. program Ideas 7. rámcového programu EU, který financuje právě excelentní jednotlivce. I při podpoře týmů a jednotlivců samozřejmě nelze vyloučit jejich instituce, protože jinak by docházelo k popření role orgánů nebo osob, které za ně nesou přímou odpovědnost. Formulace v odst. 2 navíc znevýhodňuje spolupráci např. s územně-správními celky.

Z prostředků VaV by měl být přednostně podporován tzv. "investigator-driven frontier research" prováděný jednotlivými týmy na světové úrovni, kde excellence odpovídá kritériím stanoveným ve Specifických programech Rámcových programů. Tím bude umožněna identifikace nových možností a směrů výzkumu vedoucími výzkumnými týmy. V návrhu chybí reflexe významné části 7. RP zaměřené na tzv. investigator-driven frontier research, viz část IDEAS 7. RP. Využití výsledků excellence pro inovace (cil (3) Reformy) je u základního výzkumu dlouhodobý proces. Předepsání obecného zajištění vazeb na aplikační sféru tak, jak je formulováno v odstavci 5.1 prakticky zlikviduje podstatnou část excellence, kde podobné zajištění vazeb nedává smysl, a v důsledku znemožní výzkum zaměřující se na tzv. ground-breaking výsledky. Centra excellence a velká infrastruktura nemohou obsáhnout veškerou excelenci. Omezení pouze na bezprostředně aplikačně laděný a na aplikační sféru vázaný výzkum přinese v dlouhodobé perspektivě zásadní ekonomické ztráty.

Podobně nelze zavádět podmínku povinného podílu pracovníků do 35 let. Jde proti cíli zpružnit systém VaV. Zkušenosti s podobnými administrativními věkovými omezeními nejsou dobré. I zde platí, že jediným kritériem pro posuzování projektů musí být kvalita a nikoliv věkové složení řešitelského týmu.

13. Kompletní část 7.2. materiálu týkající se výhradně avizované přípravy potenciálního nového tzv. zákona o terciárním vzdělávání není kompetenčně v příslušnosti navrhovatele. Tato část musí být vypuštěna, včetně odpovídající části Důvodové zprávy.

14. Jakkoliv pojem „výzkumné univerzity“ resp. „výzkumné fakulty“ není v ČR definován, tvrzení, že takové instituce v ČR chybějí, je při jakémkoliv rozumném vymezení nutno odmítnout (Důvodová zpráva, ad 7).

15. Důvodová zpráva obsahuje mnohá další nedoložená, paušalizující či dokonce zjevně nepravdivá tvrzení, která pro krátkost termínu pro připomínky nelze jednotlivě rozporovat.

III.

Univerzita Karlova uvádí k návrhu následující dílčí připomínky (vzhledem ke krátkosti termínu jde pouze o demonstrativní výčet):

a) Materiál konstatuje poměrně malou úspěšnost ČR v rámcových programech EU, opomíjí však jeden z důležitých faktorů tohoto stavu, totiž administrativní svázanost potenciálních řešitelů s programy domácího financování. V situaci, kdy výzkumné záměry, výzkumná centra apod. striktně vyžadují konkrétní úvazky fixních osob určité kvalifikace a věku, je přesun klíčových kapacit k nově vypsáním výzvám rámcových programů mimořádně obtížný a z hlediska výzkumníků i jejich institucí je tato podmínka potenciálně kontraproduktivní. Navrhované uspořádání institucionálního financování sice není inherentně nekompatibilní s uvolněním tohoto stavu, ale vhodné by bylo výslovné ustanovení o volnosti institucí v zacházení se získanými institucionálními prostředky, včetně pružnosti pracovních úvazků.

b) Zásadním aspektem navrhované změny je algoritmus přepočtu různých typů vědeckých výsledků na parametry institucionálního financování. I když to materiál výslovně neuvádí, lze předpokládat, že podkladem bude nějaká další iterace současné metodiky RVV pro hodnocení VaV. Reformu je ovšem nemožné konkluzivně zhodnotit bez uvedení podstatných parametrů tohoto algoritmu. Jakkoliv je třeba pozitivně kvitovat nesporné dosavadní úsilí věnované optimalizaci této metodiky ze strany RVV, přetrvávají otazníky ohledně srovnání s mezinárodně relevantními hodnoceními, zejména v oblasti společenských a humanitních věd a ve značném relativním nadhodnocení patentů (zejména českých) bez ohledu na jejich reálné ekonomické uplatnění, které ostatně bývá netriviální funkcí času (Ad 3.2:).

c) Zachování funkce zřizovatelů VŠ je pojmově vyloučeno v případě veřejných VŠ - ty jsou zřizovány zákonem. Text implikuje možnost jiných subjektů získat institucionální podporu z veřejných prostředků prostřednictvím zřizovatelů soukromých VŠ. Smysl takového postupu a jeho mechanismus je zcela nejasný (zejména píše-li se o „zachování“ takové možnosti – ta v současnosti neexistuje) - Ad 3.2 odst. 3:.

d) Argumentace v důvodové zprávě o rozdělování prostředků na vzdělávací činnost je nepravdivá a zde i nepřislušná (ad 7).

IV.

Jakkoliv předložený návrh správně identifikuje některé významné problémy systému financování VaV v ČR a stanoví některé vhodné cíle reformy, Univerzita Karlova v Praze vzhledem k závažnosti výše uvedených připomínek a jejich důsledkům důrazně doporučuje celkové přepracování návrhu ve smyslu uvedených připomínek a jeho znovupředložení do připomínkového řízení.

UK současně vyjadřuje zásadní pochybnost nad navrhovanými termíny (část Návrh usnesení) a upozorňuje, že jde o natolik zásadní změny v systému vědy, výzkumu a inovací v ČR, že krátké lhůty jsou absolutně nevhodné.

V.

Stručný komentář ke kontextu rozvoje vědy, výzkumu, vývoje a inovací v zemích OECD

V zemích vyspělého světa je zvyšování konkurenceschopnosti vázáno na rozvoj znalostní ekonomiky, vysokého vzdělání a vědy a výzkumu. V Evropě jsou tyto cíle zakotveny v tzv. Lisabonském procesu, k němuž se přihlásila i Česká republika.

Výzkum a vývoj jsou jak v Evropě, tak v USA vázány především na VŠ instituce a na jejich fungování, klima a etos (80% prostředků na financování vědy a výzkumu v Evropě jde na VŠ nebo s nimi spojené instituce, v USA jde o 60% prostředků). Ostatní instituce - i při snaze vlád povzbudit angažovanost resortních nebo privátních institucí ve výzkumu, vývoji a inovacích - zůstávají na druhém či dalším místě všude ve světě.

Vývoj ve sféře vědy a výzkumu (VaV) charakterizují v zemích OECD především dva trendy: (i) strmě rostoucí náklady na výzkum a (ii) snaha stále více ho instrumentalizovat, tj. poměřovat jeho kvalitu „inovativními“ efekty – jinak řečeno užitečností pro podnikatelský sektor a praxi (Eric Froment, 2006)). Obojí souvisí se snahou o maximální

konkurenceschopnost zemí a regionálních bloků a současně s neochotou zvyšovat veřejné výdaje do rozhodující složky, tj. do vysokoškolského vzdělávání a výzkumu. Tak dochází k postupné privatizaci vysokého vzdělání a vědeckého výzkumu jako veřejného statku.

V této souvislosti nelze ignorovat skutečnost, že ve světě existují dva základní modely, jak řešit tuto situaci. Zjednodušeně je lze označit jako silně tržní „anglosaský“ (USA, v EU Irsko, Velká Británie) a solidárně znalostní „skandinávský“ (Finsko, Dánsko, Švédsko). V důsledku vykazuje model skandinávský mírně rychlejší růst produktivity práce v posledních 10 letech, vyšší promítnutí výsledků výzkumu (inovace) a současně znaky trvale udržitelného růstu. Je založen na zhruba dvojnásobné investici veřejných výdajů na vzdělávání, vědu a výzkum oproti většině vyspělých zemí – téměř 11% HDP; podíl soukromých zdrojů nepřesahuje 0,1 – 0,3% HDP. I razantní zvýšení veřejných výdajů na VaV tedy není v rozporu s růstem efektivnosti, o který jde předkladatelům Reformy.

Anglosaský model ovšem zdůrazňuje jednoznačně rozhodující podíl privátních zdrojů (Austrálie 1,6% , USA 2,3 % nebo Korea 2,8% HDP). Nelze však přitom ignorovat historické kořeny a kulturu, např. v USA efekt soukromých společností spoluzakládajících univerzity, nadace, filantropie, spolky alumni atd. Je spíše jen řečnickou otázkou, jaký model by nám byl kulturně historicky bližší.

Současný stav výzkumu nelze oddělit od analýzy role a postavení univerzit a výzkumných institucí ještě z dalšího (nejen historického) důvodu. Experti na půdě OECD (např. David Ward z American Council on Education, 2006) zdůrazňují spojitost vzdělávání (zejména výchovy doktorandů, ale již i pregraduálních studentů) s dynamikou VaV a její efektivností. Rozvoj VaV a jejich efektivnost nelze ovlivňovat až na úrovni jejich výsledků a ignorovat přitom kořeny vědecké činnosti a dlouholetou genezi výsledků VaV. Prostředky investované do výzkumné činnosti doktorandů i ostatních studentů jsou tou nejefektivnější investicí. To, že nejsou vždy alokovány adresně, jak by bylo žádoucí, ovšem nemůže být důvodem k jejich odebrání a převedení do soutěžního systému účelové podpory.

Návrh Reformy zdůrazňuje podporu především aplikovaného výzkumu, a to za výrazné účasti soukromých zdrojů. Vyhledávání alternativních zdrojů financování VaV se stalo samozřejmou podmínkou růstu efektivnosti výzkumu i ekonomiky mnoha zemí. Nejčastější jeho forma - privátní financování od spolupracujících podniků, tzv. PPP - s sebou ovšem nese řadu úskalí a vážných rizik. Hans N. Weiler ze Stanfordské univerzity (2006) proto na základě zkušeností z USA varuje před tím, že univerzity se snadno stanou jen „komerčním hráčem“, kdy systém podpory „rychlého“ aplikovaného výzkumu vedoucího k inovacím a komercializaci výsledků výzkumu s sebou nese rizika podvodů (silná motivace být uznán podle kritérií praxe, touha rychle patentovat), ztráty důstojnosti (spojit se s reklamními kampaněmi typu „tuto zubní pastu doporučuje výzkum vědců z univerzity X“), až po důsledky nejzávažnější (diktát sponzorujícího „partnera“, pokud jde o stanovení výzkumných priorit). Weiler vzhledem k poslednímu riziku navrhuje důsledně oddělit společně s poskytovateli formulovaná kritéria a procedury kontroly kvality výzkumu od relativně značné autonomie badatelských komunit, center či škol (např. vědecké rady, oborové rady apod.) při stanovování výzkumných priorit.

Je třeba ovšem upozornit, že zdánlivě pružné, termínované projektové financování výzkumu v kombinaci s příliš velkou závislostí na privátních zdrojích s sebou nese důsledky, které mohou být v rozporu s účelem institucionální podpory.

Může dojít až k nedůstojné proletarizaci pracovní činnosti badatelů (úvazky na dobu určitou vázané na financování projektu z vnějších zdrojů, zkracování úvazků v závislosti na financování projektu). Jsou známy i alarmující případy, kdy dlouhá léta úspěšný badatel byl zbaven postavení plnoprávného člena badatelské a akademické komunity v důsledku selhání vnějšího financování (nejznámější je případ významného badatele ve výzkumu rakoviny z Arizonské státní univerzity, o kterém referuje Wysocki, 2006. Po vyschnutí vnějších zdrojů financování svého výzkumu byl nemilosrdně zbaven přístupu k univerzitnímu zázemí a zdrojům tvůrčí práce).

Současné potřeby i opatření v řízení a podpoře VaV v zemích OECD jsou tedy mnohem méně jednoznačné, než jak je předkládá Reforma. Naopak, řada identifikovaných rozporů vede k závěru, že modelů, jak reagovat, je více.

V Praze dne 22. února 2008

Prof. RNDr. Václav Hampl, DrSc.
rektor Univerzity Karlovy v Praze